

za trdno in vsak trenutek od svojega petnajstega leta, ko sem se tega zavedel prvič dokončno in za zmeraj.« On pa samo: »Čudno, čudno«, in se je zamislil v nekaj svojega. Tako je bilo takrat pred davnimi leti. In kako je z njim zdaj? Zdelo se mi je, da zdaj verjame in da mu je kljub veliki utrujenosti in hudi boleznini s to vero težko. V njegovih bistrih in še vedno živih očeh je bilo veliko žalosti.

Ob enem teh obiskov sem mu izročil tudi knjigo s svojim prevodom ruske klasične komedije Gribojedova Gorje pametnemu. Župančič je prevod takoj prebral, o čemer pričajo dragocene opombe v knjigi, ki sem mu jo poklonil. Bral jo je očitno zelo pozorno, toda spregovoril o prevodu ni. V tedanjih najinih pogovorih se do literature nisva več prekopala. On jo je zapuščal, kakor ga je zapuščalo življenje, jaz pa se na žalost takrat še nisem vrnil k nji.

In naposled nas je doletela vest o njegovi blagi smrti. Pri pogrebu je bil ponovno deležen vseh priznanj in časti, jaz pa sem bil preveč odsoten in zgubljen, da bi bil mogel v poslovnem govoru jasno povedati o njem, kakšen edinstven in čudovit človek, kakšna osebnost odhaja z njim v nepovrat, kako urejeno in to v višjem smislu urejeno se nam je zdelo življenje pod njegovo moralno avtoriteto dolga leta in leta. In kako pobudno in bogato mi je bilo življenje ob njem, kljub temu, da v usodni uri najinega prvega srečanja in znanstva zvezde in nebesna znamenja očitno niso stali ugodno.

Bratko
Kreft

Fragmentarne glose

Stoletnica Župančičevega rojstva me je prehitela. Že zdavnaj sem hotel napisati spomine nanj in na srečanja z njim. Ne samo, kadar sem segel po kateri izmed njegovih knjig, ker sem si zaželel spet slišati zven njegovega stiha, tiste svojevrstne muzike njegovega pesniškega jezika, zaželel znova in znova doživljati misel in čustvo, vsebino in bit njegovega umetniškega dela. Tudi brez njegove knjige v roki se ga večkrat spo-

minjam, saj sem v marsičem njegov dolžnik. Oton Župančič se je v predvojni kraljevini, kjer sem bil pri njeni policiji slabo zapisan, večkrat zavzel zame, čeprav sva bila različnih političnih in svetovnonazorskih prepričanj, ki so si med seboj v marsičem nasprotovala. Razložek pa je bil še v tem, da je bil

Župančič v bistvu apolitičen človek tja do leta 1941, ko je z znano pesmijo *Veš, poet, svoj dolg* pod imenom dr. Anton Pesnik visoko povzdignil glas za boj in se z njo tudi manifestativno in brez pridržka priključil boju zoper okupatorja na jezo in razočaranje vse reakcije in bele garde. To je bil res revolucionaren preobrat v pesniku in človeku. Dotlej je bil in je tudi hotel biti predvsem pesnik lastnih intimnih doživetij in iskanj, bojev in spoznanj. V tem je bil živo nasprotje Ivana Cankarja, ki je res stal vse življenje kot gladiator sredi arene življenja, čeprav se je tudi sam včasih zatekel v svojo kamrico. Ob neki priliki ko je bil nejevoljen zaradi Župančičeve (po Cankarjevem mnenju) prehude zaprtosti pred širšim ljudskim življenjem, je zapisal v pismu, da stoji Župančič zmeraj za bregom.

Ko danes pregledujemo pesniške anale Župančičevega življenja in dela, moramo vendarle priznati, da ni bilo čisto tako niti pred letom 1941. Manifest iz leta 1941 ima v njegovi poeziji svoje predhodnike, ki le na zunaj nimajo tesnejše vezi med seboj, notranje pa so vendarle povezani med seboj, čeprav na velike razdalje.

Pesmi *Kovaška* in *Zebljarska* sta bili in sta umetniško klasičen primer narodno in socialno protestne poezije, katerih vsestranski pomen je še posebno velik v naši literarno-politični, kulturno-narodni in socialni zgodovini. Zmeraj sta bili v preteklosti v ospredju pozornosti in aktualnosti, danes pa ju ali iz površnosti ali tudi iz kakšne, včasih celo aprioristične larpur-lartistične tendence spregledujemo in hkrati pozabljamo, da je v Župančičevi poeziji pred zbirko *Zimzelen pod snegom* dovolj primerov, ki pričajo, da se je ob resnih in velikih dogodkih vendarle že pred tem pesniško protestno odzval, čeprav se je sicer rad zapiral v slonokoščeni stolp svojega umetništva in individualizma, v svoje značilno župančičevske samogovore, da je eni izmed svojih knjig dal tudi tak naslov. Toda v nje se ni le zapiral sam, marveč ga je njegova človeško-pesniška natura sama priklenjala vase, v svoj jaz in v svojo individualno bit, saj je skušala pesniško živeti sama zase in ustvarjati predvsem iz sebe, ker je bila sama ne le svet zase, marveč tudi vesolje lastnega jaza. Že v prvi pesniški zbirki, *Čaša opojnosti*, vzklikne na koncu celo v ljubezenski pesmi o roži

*O, jaz sem bogat —
pomagaj, pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad!*

Kako je kipel v njem in kako je veroval v sebe in tako tudi v svoje načrte in cilje, je izzivalno izpovedal v pesmi *Moje barke*, ki jo konča s prešernim vzklikom in samozavestjo:

*Jaz pa zbežal sem iz te trohnobe,
moje barke so razpele jadra,
zapustile varne so pristane,
moje barke plavajo v brezbrežnost,
k mojim ciljem . . . Ah, vi moji cilji,
kak bleščite v daljni se krasoti . . .*

V prvotni obliki je bila ta kitica ostrejša, ne bi pa mogel reči, da manj pesniška:

Modrijani s sivimi bradami
 Ne poznate vzklikov duš trpečih:
 Dajte solnca, dajte nam življenja!
 Oj viharji, sini daljnih carstev,
 Privršite z vso strahoto svojo,
 Ves pepel spokorni
 Razpršite,
 Razpodite vse megle moreče,
 Razdrobite domovanja teme . . .
 Moje barke so razpele jadra,
 Zapustile varne so pristane,
 Moje barke plavajo v brezbrežnost
 Do viharjev, sinov daljnih carstev.

Nekaj let kasneje označi v pesmi *Umetnik in ženska sobesednica* tudi njega samega z isto primero: »Ti si kot daljnih carstev sin . . .« V svojem najintimnejšem svetu je pesnik sam s svojimi daljnimi cilji in smotri, za katerimi ga nosijo njihova krila s takšno naglico, da niti ljubljena ženska ne more hiteti vštric z njim, marveč mu le sledi in čuti za njim, ki je »kot daljnih carstev sin«.

In vendar je tudi ta »daljnih carstev sin« velikokrat začutil, kako mu svet, družba in razmere v lastnem narodu zavirajo polet, toda nikoli se ni trajno udal tem temnim silam, čeprav se je v poletu za hip ustavil ter čakal, da ujame in zbere novih moči. Tako valovi vse življenje, dokler v pesmi *Veš, poet, svoj dolg* za vselej ne razpne kondorske peruti in zapoje tisti svoj uporniški hosana, ki ga je prvič zapel z vso močjo svoje pesniške besede, misli in vznesenega čustva v *Pesmi mladine*, zapel v začetku novega stoletja in hkrati napovedal boj vsem mračnim silam, trdno verujoč in prepričan, da je med njegove osebne svetle cilje zajeto tako njegovo ljudstvo kakor tudi njegov največji pesnik.

To je pozneje še bolj poudaril v *Kovaški*, ko je v njej naštel ves delavski in kmečki rod. *Pesem mladine* je zlita iz enega kova in valovi v nemirnem ritmu zaleta in poje v zanosni, valujoči melodiji — vsemu navkljub.

Umno, ker je po svojem vitalnem zanosu iz istega kova, je Župančič v *Mladih poteh* postavil pred njo himno svoje življenjske radosti *Vseh živih dan*. Obe pesmi sta notranje in vnanje tako povezani med seboj, kakor sta pesem *Z vlakom* in *Duma*. Od teh vodi podtalno pot skozi več let tja do izbruha v pesmi *Veš, poet, svoj dolg*, ko je stopil pesnik iz sebe in na ves glas povzdignil poziv, ki ni veljal le drugim, marveč nič manj samemu sebi, saj je več let molčal o bolečih stvareh, ki jih je doživljalo in trpelo ljudstvo. Toda tudi zanj niso bila tista leta rožnata, saj je v boju za vsakdanji kruh moral delati »tlako narodu«, kakor je sam zapisal. Čeprav ni tega »naroda« podrobneje javno razložil, vemo danes, da je bil mišljen isti »narod«, za katerega blagor se »bije« gospoda v Cankarjevi komediji in ga samozvansko isti s samim seboj.

Veš, poet, svoj dolg? ni bil le poziv sebi in pesnikom v času, ko so okupatorji razsekali pesnikovo domovino na drobce in si jih porazdelili med seboj, marveč tudi ljudstvu, ki se naj dvigne iz oklepov miselnosti svojih dolgoletnih vodnikov in zvodnikov, če noče, da ga bo okupator za vselej zadušil in zbrisal z zemljevida, kakor je bila njegova namera, ko je začel

s svojim nasilnim vpadom in zasedbo. Ptič Samoživ in »daljnih carstev sin« se je skozi »zarje Vidove« in »Ostrnice« dokončno vrnil v gnezdo, iz katerega je nekoč v mladoletju zletel v širni svet svojih sanj in ciljev, zdaj pa se dokončno združil z ljudstvom, katerega trpljenje je pesniško in človeško najgloblje in za vse čase izpovedal že v *Dumi*, svoji največji ljudski mojstrovini, ki se lahko meri z največjimi umetninami enakega kova in smeri, kar jih je v svetovni književnosti od Puškina, Heineja in Whitmanna mimo Verhaerena tja do Bloka in Majakovskega.

Pot, ki jo je prehodil, ni bila ravna, a drugačna ni mogla biti, ker je ni določalo le življenje z razmerami, v katerih je pesnik živel in se v njih bil ne le za vsakdanji kruh svoje družine, marveč tudi za svobodo in pravico svoje poezije, za svoj pesniški in človeški jaz, ki se je včasih dvignil nad razmere in svet. Dvignil pa se ni zgolj iz svoje samozavesti, marveč tudi iz skrbi, da ne utone v njem ali pa da ga razmere ne požro, saj so ga večkrat že dušile. Svojo pot je hodil velikokrat samotno in v višavah »daljnega carstva« svojega pesniškega in človeško samozavestnega jaza, toda nikoli se ni odtrgal za vselej od zemlje in ljudstva, marveč se je ob vsaki njegovi težki priliki in stiski znašel z njim in izrekel svojo pesniško protestno besedo v njegovem in hkrati v svojem imenu. Ta protest ni bil nekaj zgolj iz časa in za čas perečega in le za trenutek dejavnega, marveč je živel v njem, čeprav večkrat zamolčan, toda živel in gorel je v njegovi zavesti in podzavesti ves čas ter prav zaradi tega na koncu kljub včasih iz zadržanega protesta nekaterih njegovih predhodnih stihov, ki se prepletajo od začetkov skozi vse njegovo delo, zdaj tiše zdaj glasneje, nujno izbruhnili v plamenečo revolucionarnost. Zimzelen je pod snegom razmer in časa kljub vsemu ves čas v njem brstel, v najodločilnejši uri, ko je šlo za biti in ne biti ne samo njega in njegovega dela, marveč tudi za biti in ne biti predvsem tistega, s čimer je sam in njegovo delo vendarle nedeljivo povezano, ker ni zraslo le iz njega samega, marveč ga kljub kondorjevim, včasih visokoletnim poletom, nikoli ni izgubil ne iz vida in ne iz sebe.

Najbolj programatična in protestna je v prvem obdobju Župančičeve lirike vsekakor *Pesem mladine*, ki jo je izvala v njem stoletnica Prešernovega rojstva leta 1900. Iste politične rodoljubarske vodilne kroge, ki jih je Cankar razgalil v svoji »krvavi satiri«, kakor je sam imenoval komedijo *Za narodov blagor* v pismu dr. Lojzu Kraigherju, je Župančič označil na kratko, a nič manj ostro istega leta 1900 v *Pesmi mladine*, ko pravi:

*O domovina, kdor te ljubi zdaj,
ljubiti mora s črnim gnevom v duši:
kdor se naučil ni kot papagaj
besed svečanih, svete hrane ruši,
koder noče laži dvoriti lakaj,
je kot drevo, bolehaloče v suši.
Glej, smešna krinka, opičji obraz —
to boginja svobode je pri nas!*

Prva dva stiha dobita leta 1907 ostrejšo različico v Cankarjevi farsii *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*, ko pravi umetnik Peter v II. dejanju, preden se pridejo poklonit njemu in Jacinti Šentflorjančani:

*O domovina,
ti si kakor vlačuga: kdor te ljubi,
ga zasmehuješ!*

Leto dni pred Cankarjevo farso je objavil Župančič v Ljubljanskem zvonu (1906) pesem *Vesela pomladna epistola, naslovljeno batjuški Murnu, na onem svetu*. V njej pravi med drugim:

*... pri nas je še vse po starem, veš.
Na primer, če svoja pota greš
in podlost svetohlinko
pod šaro srečaš krinko,
spoštljivo snemi klobuk pred njo,
drugače dobro ti ne bo.
Od kvedra do kučme, od kučme nazaj
smo narodni vsi; če te veseli,
pa pridi, oglej si naš dirindaj:
Veselo: pust, čas maškerad.*

Župančič ni tako gneven, kakor je Cankar. Kljub satirični osti gornjih stihov si je ohranil osební humor, ki bi ga celo smeli imenovati belokranjskega, kajti zgornje je povedano z nekim vzvišenim ljudskim humorjem, s katerim se pesnik varuje pred svetohlinskimi razmerami in njihovimi politično rodoljubarsko zakrinkanimi meščanskimi zastopniki. Čutil pa je, da še ni vsega povedal.

Zato je pripisal epistoli še P. S:

*... Še to:
— za direktivo — nekdo
zasviral ondan je pri naši zabavi —
tako smo mu gosli razbili na glavi.
In veš zakaj? Na uho to novico:
bil je še mlad — pa je sviral resnico!*

Koga je mislil Župančič stvarno, konec koncev ni važno, ker je gornje povedano splošno, toda kljub temu se vsiljuje vprašanje, če ni mislil tudi na Cankarja in na njegovo komedijo *Za narodov blagor*, ki je morala spričo očitkov in zakulisnih spletk čakati pet let, da so jo uprizorili. Večkrat v tistih letih so kritiki, ki so bili posredni ali tudi neposredni glasniki vladajoče srenje, včasih kar krepko udrihali po Cankarjevi glavi, čeprav mu njegovih »gosli« niso mogli razbiti, ker je nanje igral pogumno in umno tja do svoje smrti, pesniško programatično pa svoje delo in boj pribil v *Beli krizantemi*.

Toda tudi Župančič ni zmeraj molčal, kar pričajo že dosedanji navedki. *Pesem mladine* je pravi protestni in pozivni manifest njegove in Cankarjeve generacije. Po neposrednosti in preprostosti, po pristnosti zanosa in trdni veri v svoje delo in poslanstvo, nič manj pa po dovršenosti pesniške oblike, je viharšiška pesem in umetniško klasičen primer svoje zvrsti, ki sodi v svetovno antologijo programatične viharšiške in revolucionarne lirike. V okviru slovenske lirike te zvrsti pa ima še posebno literarno-

zgodovinsko in kulturno-politično vrednost v višjem in globljem smislu v tem, da navezuje in izhaja tudi iz Prešernovega kritično-uporniškega duha, hkrati pa tudi navezuje na umetnost njegove poezije sploh, na njeno idejnost, družbeno in narodno kritičnost in visoko umetniško raven. Končni stih »... tako mladina pesnika slavi« je dovolj jasen in programatski izziv tistemu zlaganemu in frazerskemu rodoljubarskemu čaščenju Prešerna, s katerim je bil ob Prešernovi stoletnici vodilni del takratne vladajoče družbe tako gromovit in razsipen. Višek je doseglo rodoljubarsko slavje z odkritjem Prešernovega spomenika čez pet let. Spomenik še danes priča, kakšen je bil umetniški okus te družbe, zoper katerega je ostro protestiral takrat tudi Ivan Cankar v *Krpanovi kobili*.

Kakor je Stritar v imenu svojega pokolenja, pravičneje rečeno — Levstikovega pokolenja, s svojim uvodnim esejem k novi izdaji Prešernovih *Poezij* leta 1866 obračunal z bleiweisovskim poveličevanjem Koseskega in dokončno potrdil veličino Prešernove umetnosti, tako je Župančič s svojo *Pesmijo mladine* napovedal boj lažnemu čaščenju Prešerna, ki ga je uganjala takrat meščanska in malomeščanska vodilna družba, ki si je vzela Prešerna v zakup v imenu svojega »narodovega blagra«. Napravila je iz njega svoj mit, da bi tako pred ljudstvom tudi sebe mitizirala kot edinega in glavnega zastopnika slovenskega ljudstva. *Pesem mladine* niti danes ni zgolj zgodovinsko pogojena, marveč ima v času, ko smo doživeli pred leti neslaven poskus svojevrstne »rehabilitacije« Koseskega, še zmeraj tudi svojo neokrnjeno ostro ost zoper navlako preteklosti, ki se je pretihotapila v sedanost in ima včasih svoje dokaj glasne zastopnike v okusu in frazah tudi v potrošniškem delu naše družbe, v njeni malomeščanski primitivni popevkarski in včasih že kar vulgarni miselnosti in odnosu do tiste umetnosti, kakor jo v svojem delu zastopajo Prešeren, Cankar in Župačič, z njimi pa vsi tisti, ki so po svojih močeh prevzeli idejno dediščino Župančičeve *Pesmi mladine*, *Dume*, *Kovaške*, *Našega pisma* in drugih tja do ode upor *Veš, poet, svoj dolg?*

Ni bilo naključje, da je Srečko Kosovel nekaj mesecev pred svojo smrtjo končal svoj programatski esej *Umetnost in proletarec* z navedkom zadnjih stihov Župančičeve *Kovaške*. Ni ga zapisal le kot osebno izpoved, marveč kot izpoved in smoter tistega dela svojega rodu, ki je krenil in stopal na nova revolucionarna pota, ki so vodila skupaj s takratnim revolucionarnim gibanjem politične avantgarde v največji upor slovenskega ljudstva leta 1941. Ta ni mogel ostati le narodnoosvobodilni boj zoper tuje zavojevalce, marveč je tudi po zgodovinskodružbeni, nacionalni in politični nujnosti moral preskočiti v socialno revolucijo, kajti le tako si je slovensko ljudstvo lahko zagotovilo takrat in za prihodnost svoj obstoj.

To spoznanje je prešinilo takrat tudi ustvaritelja *Pesmi mladine*, *Kovaške*, *Zebljarske*, *Naše besede* in še nekaterih drugih njegovih programatskih pesmi, ko je v pesmi *Veš, poet, svoj dolg?* pozval na plan tudi samega sebe iz slonokoščene stolpa in ga odprl na vse strani. V njega se je zatekal v presledkih med eno in drugo svojo viharniško in pozivno pesmijo, da bi se v strupenem vzdušju vladajoče družbe ne zadušil, ker ni mogel kakor Cankar po svoji človeški in umetniški naturi stati s svojo liro neprenehoma sredi arene boja z življenjem in družbo, v kateri sta bila oba obsojena biti se vsak na svoj način za svoj biti in ne biti kot človeka in umetnika. Večkrat je čutili v Župančičevi poeziji, kako se je iz skrbi pa

tudi pesniške bojzani zaprl v samega sebe, da bi mu vnanji hrušč in trušč meščanskega in malomeščanskega sveta ne samo razglasila njegovo liro, marveč da bi mu jo lahko tudi razbila. Kadar pa je stiska njegovega ljudstva predrla slonokoščene zidove, takrat je udaril na ves glas po strunah in bil njegov bard. Ni se več bal ne zase ne zanj, ker je bil eno z njim vsaj že od časov najmogočnejše svoje ljudske poeme *Duma*, ki stoji v njegovem pesniškem opusu tako trdno pa tudi tako umetniško mogočno, kakor stoji *Krst pri Savici* v Prešernovih *Poezijah*.

V zadnjem obdobju njegovega dela in življenja od viharniške ode upor *Veš, poet, svoj dolg?* do nekaterih dnevno perečih povojnih prigodnic, je čutiti, kako je skušal čim bolj poplačati svoj obolos viharnemu vretju in zagonskemu delovnemu zaletu novega vsakdana. Zato je ta vsakdan in povezovanje z njim tudi v nekaterih stihih zapustil skromnejše poetične zvone, ker se je ponekod v naglici nekoliko odmaknil od značilnih poetičnih in jezikovno stilističnih vrednot glavnega dela Župančičeve poezije. Toda kljub temu stilnemu uravnavanju s tematiko vsakdana je mogoče odkriti tudi v vsaki pereči prigodnici nekatere zvoke in zvone, ki pričajo za pesnika, čeprav jih besedna perečnost vsakdana včasih preglaša, da si jih odkrije in zasliši le tisti, ki ima tenek sluh. Toda zakaj bi se s stališča neke estetske viskomernosti sploh zaletavali danes vanje, ko pa jim kljub vsemu moramo priznati, da so v svojem trenutku in času izpolnjevale in tudi izpolnile svojo prigodniško funkcijo in da bodo v Župančičevi literarni biografiji zmeraj zavzemale mesto, ki jim historično gre, ker so kljub vsem estetskim ugovorom vendarle pesnikov dejavni in častni osebno-državljanski in družbeno-politični historični poseg v pomembno historično dogajanje. To pa je bila tudi njihova glavna funkcija. Pribiti pa je pri tem še treba, da niso tiste prigodnice nič manj iskren in elementaren izraz pesnikovih misli in čustev kakor prejšnje druge pesmi njim sorodne zvrsti, čeprav nekatere ne dosejajo njihove umetniške višine in oblikovne dovršenosti.

Sicer pa, ali niso tudi največji pesniki in pisatelji dali svoj prigodniški obolos času in razmeram? Shakespeare se je v *Henriku VIII* poklonil svoji zaščitnici kraljici Elizabeti in Molière Ludviku XIV. na koncu *Tartuffa*. In Goethe s svojimi prigodnicami, zaradi katerih pa ni nič manj velik in genialen! In Puškin z odo *Svoboda, Vas* in *Orekovalcem Rusije*, ko je v *Vasi* celo upal, da bo kmečko ljudstvo osvobodil car, v *Obrekovalcih Rusije* pa je Puškin celo branil carsko nasilje nad Poljaki, toda zaradi tega sicer hudega političnega spodrsnjaja ni umetniško nič manjši pesnik, kakor ni Župančič v celini svojega opusa nič manjši pesnik zaradi žalnice za ubitim kraljem Aleksandrom, čeprav nam je bilo vsem na levici žal, da jo je napisal. Toda ali niso stih na grobnici herojev idejno in umetniško oblikovno veliko večja in pretresljivejša umetnina? Kje je kakšen velik pesnik ali pisatelj, v katerega delu ne bi bili našli protislovij?

Toda ne spreglejmo še nečesa: Župančič je povzdignil svoj uporniški glas na koncu svoje poti, na starost, ko mnogi opešajo in se predajajo resignaciji ali celo kapitulaciji.

Kakor sta se priključila na koncu svoje poti oktobrski revoluciji ruska simbolista Valerij Brjusov in Aleksander Blok, tako se je priključil proti koncu svoje poti z vso človeško in pesniško iskrenostjo naši revoluciji tudi Oton Župančič ter si kljub nekaterim prejšnjim omahovanjem zaradi velike

umetniške pesniške in človeške vrednosti svojega življenjskega dela zaslužil najvišje priznanje, ko je kot edini v Jugoslaviji dobil častni naslov — ljudski umetnik. Pesnik *Pesmi mladine, Kovaške, Željarske, Dume, Naše besede* in še marsičesa, je izšel iz svojega ljudstva, v katerem je bil globoko zakoreninjen tudi že takrat, ko se je še v *Časi opojnosti* opajal z evropsko dekadenco, a kmalu skočil *Čez plan* nazaj v svojo deželo ter po dolgi in včasih vijugasti poti solipsizma in *Samogovorov*, prek *V zarje Vidove* in prek *Ostrnic* našel pot k ljudstvu nazaj, ter kot pesnik in sin svojega naroda priznal in poravnal svoj dolg, ki ga je imel pri ljudstvu. Nobenega dvoma pa ni, da bo iz cikla, ki je zbran v knjigi *Zimzelen pod snegom*, vsekakor trajno živela kot pristno zanosna in pesniško izoblikovana izpoved *Veš, poet, svoj dolg?* Po svoji idejni neposrednosti in ideji ustrezni, dovršeni umetniški obliki sodi prav tako kakor *Pesem mladine* med strogo izbrano antologijo uporniške in revolucionarne svetovne lirike iz različnih časov.

Dobro pomnim, kako je zadel Župančiča nekje leta 1925 očitek, da je postal meščanski salonski pesnik. Razglasil se je iz vrst viharniškega literarno-gledališkega krožka, ki ga je vodil Srečko Kosovel. Krožek je jeseni istega leta prevzel od »agrarcev« revijo *Mladina* ter jo iz dotlej študentovskega časopisa spremenil in preusmeril v literarno in politično-progresivno revijo tistega dela nove generacije, ki si ni vzela za svoj končni cilj le reformacije literarnega življenja, marveč je stopal na pot revolucionarnega boja ter po svojih močeh in povezan z revolucionarnim bojem ljudstva in njegove revolucionarno politične avantgarde pomagal krčiti pot, ki je vodila tja do upora in osvobodilnega boja ne samo izpod okupatorjevega jarma, marveč tudi za revolucionarno osvoboditev ljudstva iz spon preteklosti v nov duhovni in družbeni svet. Ne vem več, kdo je vrgel prvi med nami tisti očitek. Mogoče je bil Kosovel, mogoče kdo drug. Vem le, da je med nami izrečeni očitek ostal Župančiču v spominu kot trn tja do prvih tridesetih let, ko se je zatekel med svet ostrnic in doživljal v pogovorih s preprostimi ljudmi iz ljudstva človeško in pesniško prerobenje, ki ga je privedlo na koncu tja do njegovega pogumnega izbruha v pesmi *Veš, poet, svoj dolg?*

Čas pred *Ostrnicami* je bil zanj zaradi eseja *Adamič in slovenstvo* buren in zanj tudi zelo boleč, zlasti zaradi tega, ker so prenekateri z različnih strani preveč politično pristransko in celo strankarsko tolmačili njegov esej. Nekateri z desne so ga celo zlorabljali. Tudi o tem sva se pogovarjala. Objektivna sodba, ki mora upoštevati vse okoliščine takratnega vzdušja in razmer, še doslej ni bila napisana. Z Župančičeve strani je tisti esej predvsem prikrita tožba pesnika iz spoznanja njegove usode pri številčno malem narodu ne pa politicum, čeprav je v takratnem vzdušju, polnem strankarskih političnih nasprotij in nasilnih unitarističnih prizadevanj šestojanuarske diktature velesrbske buržuazije in njenih slovenskih opričnikov odmeval članek proti pesnikovi volji in nameri pri mnogih bolj strankarsko politično kakor kot bridko spoznanje in izpoved o usodi, kateri je izročen pri maloštevilnemu narodu, kakor je slovenski z vsem svojim biti in ne biti, resnični pesnik. Za tega se je po vsem dotlejšnjem delu smel Župančič upravičeno imeti, saj danes vemo, da je po Prešernu največji vrh slovenske poezije. Nedvomno ga je od hipa do hipa mučila zavest te usodnosti že prej, izbruhnila pa je iz njega po srečanju z Luisom Adamičem, sicer pomembnim ameriško-slovenskim književnikom in publicistom, ki pa umet-

niško vsekakor zaostaja za Župančičem. Kljub temu pa je znan širom sveta, medtem ko so geografsko kulturne meje Župančičeve umetnosti kljub Tesnièrovi francoski in Cronijevi italijanski monografski študiji vendarle ozke, česar ne more nihče zanikati niti danes. Če bi bil Župančič pesnik velikega naroda, bi ga že davno poznal širši svet svetovne književnosti, kakor pozna Bloka, Rilkeja, Verlaina, Verhaerena in druge, katerih umetniško enakovreden drug je vsekakor tudi Župančič. Ta prvobitna pesnikova boleost je bila glavno izhodišče njegovega eseja, v kateri pa je posredno vendarle skrita tudi vera, da ljudstva, ki je rodilo Prešerna, Levstika, Cankarja in še številne druge kljub vsemu ni mogoče kar tako raznaroditi, kakor so si to predstavljali beograjski unitaristi in nekateri njihovi opričniki pri nas in kakor sta si to predstavljala celo Hitler in Mussolini.

Ko so izšle v Ljubljanskem zvonu prve kitice iz *Ostrnic*, je znova završelo v slovenskem literarnem svetu, saj so dovolj zgovorno pričale, da Župančičeva pesniška žila še ni usahnila, kakor so dotlej mislili. Za nekatere njegove nasprotnike, ki so bili najbolj glasni na klerikalni strani, so bile *Ostrnice* celo neprijetno razočaranje, za tiste pa, ki kljub vsemu niso izgubili ne kriterija in ne odnosa do pesnika, prijetno presenečenje. Ko sem neki službeni razgovor z njim kot svojim najvišjim predpostavljenim v gledališču, saj je bil naš upravnik, izkoristil, da sem mu za *Ostrnice* čestital, je za hip obmolknil in obrnil svoj pogled skoz okno svoje pisarne v Drami, kjer je že več let delal tlako za vsakdanji kruh sebi in svoji družini, kar je našlo besedo tudi v *Ostrnicah*. Čez hip se je spet obrnil k meni in uperil svoj pogled vame, kakor da me hoče premeriti od glave do pete in me predreti z ostrim in jasnovidnim pogledom. V istem hipu je že vprašal: »Ali sem jaz res meščanski salonski pesnik?« Ne vem več, ali sem prebledel ali zardel za vse nas iz Kosovelovega literarno-gledališkega krožka. Spominjam se pa, da sem se v zadregi nasmehnil in odločno dejal: »Niste!« Razgovora nadaljevati ni bilo več kaj. Vstal sem in se poslovil, Župančič pa mi je čez pisalno mizo segel v roko. Čez nekaj let je želel, da režiram njegovo *Veroniko Deseniško* v zagrebškem Hrvatskem narodnem gledališču. Žal do uprizoritve ni prišlo, ker ni bilo mogoče najti za tako subtilno dramatsko pesnitev primerne pesniškega prevajalca, za potrditev rečenega pa se je v zapuščini našel koncept pisma, v katerem je svojo željo za mojo režijo sporočil upravi zagrebškega gledališča.

Da pa odnos našega krožka in revije *Mladine* ni bil mišljen niti tako ostro in dokončno, kakor je bil izrečen v očitku, da je »salonski pesnik«, kar je takrat res slabšalno pomenilo »meščanski pesnik«, pa še danes priča javna poslanica, ki sta jo v imenu uredništva *Mladine* in njenih glavnih sodelavcev sestavila Alfonz Gspan in Vinko Košak in jo v sporazumu z njimi objavila na uvodni strani prve in druge številke *Mladine* leta 1928, ko je pesniku naklonjena slovenska javnost slavila njegovo petdesetletnico:

POSLANICA OTONU ŽUPANČIČU
za njegovo petdesetletnico

Sredi januarja bo ves slovenski svet slavil petdeset let Tvojega življenja, ki si ga posvetil naši umetnosti. Slavil jih bo s ponosom in hvaležnostjo za vse, kar si mu nesebično dal. Tudi mi, najmlajši, čutimo živo

potrebo, da se odkritosrčno priklonimo Tvoji umetnosti, ki je vzrasla iz domačih tal, se ogrela ob umetnosti evropski in se spet neomadeževana povrnila k duši naroda, ki živi to majhno in ponižano življenje. Zavedamo se, da si nam Ti ustvaril poezijo, ki ne zaostaja več za poezijo narodov s stoletno kulturo, da si nam Ti odkril lepoto svoje domače govorice in da si nam dal novo, visoko besedo, ki ne ječi in toži, ampak zveni in poje. Veseli smo, da je tudi nam dana prilika, da izrazimo svoja čustva, nam, ki hočemo, da bo Tvoja pesem in pesem vseh naših velikih mož nedotakljiva svetinja slovenskega naroda, nam, ki se s trdno vero pripravljamo, da nas čas ne bo prehitel in nam, ki smo sredi borbe, da izlajamo vse pravice našemu človeku in človeku sploh.

In kakor smo bili vselej pripravljani, da govorimo odkrito, tako ne moremo to pot zamolčati, da smo razočarani, ko nisi v najtežjih trenutkih narodovega življenja in njegovega trpljenja našel izraza v protest proti krivicam in ponižanju, ki ga je moral utrpeti takrat, ko je Ivan Cankar, Tvoj brat po srcu, odločno povzdignil svoj glas. Tem težje pa nam leži na duši Tvoj molk, ker čutimo, da bi prav Tvoja beseda mogočno odjeknila ne le v slehernem našem človeku, temveč v vseh onih, ki so nas, in nas še vedno ponižujejo kakor brezpravno rajo.

Ne da bi s temi besedami kačili slovesnost, ampak, ker upamo, da boš sprejel vse tako odkrito, kakor smo odkrito zapisali in da boš spet prisluhnil — kakor nekdanj naši narodni pesmi — obupanemu klicu svojega razbičanega naroda, Ti pošiljamo za pidesetletnico to poslanico.

12. januarja 1928.

SVOBODNA MLADINA

Poslanica je na nekaterih mestih, kjer meri tako na nacionalne kakor na socialne stiske pod rastočim pritiskom vladajoče monarhistične buržoazne družbe, pisana zadržano in prikrito, da bi ne izzvala cenzure in postala spet njena žrtev, kakor nekaj mesecev prej, ko je revija *Mladina* njena oblast prepovedala. Zato smo ustanovili pod naslovom *Svobodna mladina* revijo z novim naslovom, ker je zakon za tisk takšno majhno spremembo dovoljeval, vendar smo kljub dodatku *Svobodna* opozorili, da nadaljujemo delo, ki smo ga ves čas opravljali že v *Mladini*.

Naša poslanica je seveda zbudila pri marsikom ogorčenje, zlasti pa pri vladajočih krogih, ki so Župančičevo proslavo vzeli v zakup in jo po svoje izkoriščali tudi zoper napredno gibanje. Oficialne slavnosti so bile bučne in glasne, da so našo poslanico preglasile in hkrati so jo časniki zamolčevali. Kljub temu pa ni ostal brez odmeva pri tistih, za katere in v imenu katerih je tudi bila objavljena. Vsekakor so ti brez literarnih in političnih fraz globlje občutili visoko vrednost Župančičevega dela, o čemer dovolj zgovorno priča poslanica sama. Boris Zihlerl je sicer leta 1933 v reviji *Književnost*, ki je kot marksistična revija v danih možnostih nadaljevala progresivno in revolucionarno tradicijo *Mladine*, zapisal, da je »Župančič meščanski pesnik, v njegovih delih se zrcali izvestna ideologija, njegova naziranja in pogledi na stvari so objektivno determinirani, vendar pa je treba poudariti, da je prav malo slovenskih umetnikov, ki bi bili nasproti vsem manifestacijam javnega življenja tako indeferentni kakor on. Brez dvoma je ta njegova socialna in politična ravnodušnost v tesni vzročni zvezi z njegovim

izrednim interesom za umetniški slog in obliko, kjer mu pripada nesporni primat v slovenski književnosti.«

Ziherl v nadaljnjem še priznava, da je delo *Veronika Deseniška* »vsekakor plod čistega, iskrenega spočetja«.

Kljub nekaterim pridržkom ugotavlja tudi ta kritični navedek, da je Župančič velik umetnik slovenske pesniške besede. Kar je sledilo po *Ostrnicah*, je z odo *Veš, poet, svoj dolg?* in z njo povezanim ciklom programatičnih pesmi uravnovesilo v njegovem umetniškem delu vse, kar dotlej ni bilo dovolj uravnovešeno. Ob stoletnici njegovega rojstva je pred nami jasna in živa podoba našega največjega pesnika po Prešernu, čeprav je včasih na prvi pogled protislovna.

Matej
Bor

Zapiski o Župančiču

VEŠ, POET, SVOJ DOLG?

Občudujem Župančičev pogum. Ko je leta 1941 napisal plameneči, z zobmi škripajoči, vendar neomajno odločni, možati in nepreklicni poziv *Pojte za menoj*, katerega je kasneje poimenoval v *Veš, poet, svoj dolg*, je zavestno tvegaj glavo, saj v svojih verzih, ki so bili takšni, »kot bi goram iz neder izvili se«, ni mogel zatajiti samega sebe. Nasprotno — ves se je razodel in izkričal — in vsakdo, ki je le količkaj vedel o slovenski

poeziji, je lahko že na prvi pogled uganil, kdo je njihov avtor. Takšnih verzov ni mogel napisati nihče drug kot on, Oton Župančič. Vsaka beseda ga je izdala — to je vedel tudi sam in vendar si ni pomišljal. Poslal je svojo pesem v svet — med ropotanje strojnic, hrušč in trušč okupacije — fašizmu, ki se je polastil domovine, naravnost v obraz. Takrat, ko sem se udeležil zgodovinskega sestanka kulturnih delavcev v prostorih Slovenske Matice in slišal iz Kidričevih ust Župančičeve verze, sem bil še mladenič, Župančič starec — kljub vsemu pa je bila njegova pesem takšna, da je prebudila tudi mojo mladost. Res je, da sem že do tistega sestanka v Matici napisal nekaj svojih pesmi, med drugim tiste, ki so bile objavljene v ilegalnem Slovenskem zborniku 1941 pod uredništvom Juša Kozaka, res pa je tudi, da mi je Župančičev